

OK YAY RİSALESİ

BAHTİYARZÂDE HASAN ÇELEBİ
(İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nüshası)
METİN-DİZİN/SÖZLÜK

Hazırlayan
Doç. Dr. İlhan Uçar

ASOS Yayınları 2022

ISBN: 978-625-8190-24-3

Editör

Dr. Osman Özer

Kapak

Bülent POLAT

Mizanpaj

Burhan MADEN

Redaksiyon

Asos Yayınları

ASOS YAYINLARI

Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu

Cad. No: 67/2-4/ ELAZIĞ

e-posta: asosyayinlari@gmail.com

web: www.asosyayinlari.com

Tel: 0532 643 75 23

Yayınevi Sertifika No: 47901

Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Tüm bölümler intihal.net benzerlik tespit programından geçirilmiştir.

Bu yayının BOOKCITES tarafından indekslenmiştir.

Yazarlar, yazmış oldukları bölümlerin özgünlüğünden sorumludur.

OK YAY RİSALESİ

BAHTİYARZÂDE HASAN ÇELEBİ
(İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nüshası)
METİN-DİZİN/SÖZLÜK

Hazırlayan
Doç. Dr. İlhan Uçar

İçindekiler

Giriş	7
Metin	11
Dizin	54
Kaynaklar.....	243

Giriş

Ok ve yayın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insanların avlanmak ve kendilerini korumak için geliştirdikleri ilkel mızraklar, daha sonra kendilerine yeterli gelmemiş ve mızrakların boylarını küçülterek oka dönüştürüp, bir yay yardımıyla atmaya başlamışlardır. Başlangıçta avlanma ve korunma amaçlı geliştirilen ok ve yay daha sonra bir savaş aracı durumuna gelmiştir.

Eski dönem savaşlarının kazanılmasında asker çokluğunun yanında elbette ki kullanılan silahların gelişmişlik seviyesi ve onları kullanma teknikleri de önem taşımaktadır. Türk okçuluğundaki gelişmiş teknikler, Türklerin olduğu kadar Avrupalıların da dikkatini çekmektedir.

Yay ve okların silah olarak kullanılması sonucunda imparatorluklar yükseldi ve düştü. Eski Mısırlılar, yayı MÖ 3500 civarında birincil savaş silahı olarak kullandılar. Neredeyse kendileri kadar uzun yaylar ve çakmaktaşı ve bronzdan ok uçları yaptılar. MÖ 1800 civarında, Asurlular yeni bir yay tasarımı tanıttı. Olimpik bir şekilde sahip kısa bir deri, boynuz ve ahşap yay. Mısırlılar tarafından kullanılan uzun yaydan daha güçlüydü ve at sırtında kolaylıkla kullanılabilirdi. Bu yay, Asurlulara Orta Doğulu rakiplerine karşı savaşta bir avantaj sağladı. Hititler, MÖ 1200 civarında geliştirdikleri hafif, hızlı savaş arabalarından ateş ederek mobil savaşta kısa olimpik yayı da kullandılar (Haywood, Lewis, 2014: VIII).

Savaş silahlarını geliştirenler, coğrafyalarını genişletmeye ve daha büyük toprak parçalarında egemenlik sürmeye başladılar. Zaman içerisinde Orta Doğu ülkeleri ok tekniklerini ilerleterek üstünlük sağladılar. Uzak Doğu'da ise Japonya'nın samuray savaşçıları okçuluk becerileriyle tanınmaya başladı. Orta Doğu'nun okçuluktaki üstünlüğü, Avrupalılarla yapılan savaşlarda yüzyıllar boyu başarı getirmiştir. Örneğin, güçlü askerler olarak bilinmesine rağmen, Romalılar yayı çekerken göğüslerine verimsiz bir şekilde çekip kullandılar. Romalılar daha sonra bu çekişteki başarısızlığı kabul ettiler ve okçuluk hünerlerini geliştirmeye çalıştılar. Moğollar Avrupa'nın çoğunu fethetti ve Türkler, kısmen üstün kıvrık yayları ve daha iyi atış teknikleri nedeniyle Haçlıları geri püskürttüler (Haywood, Lewis, 2014: VIII).

Osmanlı devleti döneminde tarihsel gelişiminde avlanma ve savaş aracı olan ok ve yay, aynı zamanda bir eğlence aracı durumuna da getirilmiştir. Önemli günlerde ve kutlamalarda diğer branşlarla birlikte okçulukla ilgili de gösteriler ve yarışmalar düzenlenmiştir. Özellikle 15. yüzyıldan 18. yüzyılın ortalarına kadar bu sahada bazı çeviri ve telif eserler de kaleme alınmıştır. 15. yüzyılda Muhammed bin Şeyh Mustafa tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilen Umdetü'l-mütenâzilîn, Hacı Hasan bin Hacı Bahtiyar tarafından kaleme alınan Okçuluk Risalesi, Çağatay şairi Yakînî'nin Ok Yay Münâzarası, Hüseyin b. Ahmet el-Erzurumî tarafından kaleme alınan Kitab fi-İlmi'n-Nüşşab, 16. yüzyılda Matrakçı Nasuh'un kaleme aldığı Tuhfetü'l-Guzât, Gelibolulu Mustafa Âli'nin meşhur tarih kitabı Kühnü'l Ahbâr'ın bir bölümü, Behram Çavuş tarafından kaleme alınan Kitâb-ı Silah-şorân, 17. yüzyılda Mustafa bin Hüseyin tarafından da istinsah edilen Kitâb-ı Kavsnâme, Abdullah el-Kâtip tarafından kendisinden önce yazılmış okçuluk kitaplarından da yararlanılarak kaleme alınmış, ok atma teknik ve kurallarının anlatıldığı eser Kavâidü'r-Remy, yine Kâtip Abdullah Efendi tarafından kaleme alınan Tezki-re-i Rumât, 18. yüzyılda Seyyid Halîl Hasîb Efendi tarafından yazılan Tuhfetü'l-Hasîb, Kemankeş Mustafa Efendi'nin meşhur eseri Kavsnâme, Mehmed Hafid Efendi tarafından kaleme alınan Kavsnâme - Fezâil-i Remy, Kemankeş ve hattat Berberzâde Mustafa Efendi'nin Haza Tomar-ı Sahib-i Menazil-i Meydan-ı Tiren-dazî, 19. yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmud'un okçulukla ilgili yazılmış eserleri yeterli görmediği için Mustafa Kânî Bey'i görevlendirerek yazdırdığı eser Telhîs-i Resâilü'r-Rumât ve Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Minhacü'r-Rumat'ı sayılabilecek önemli eserlerdir.

Osmanlı devleti içerisinde ok ve yay İslamî hüviyetiyle birlikte ayrı bir değer kazanmış ve devlet ricalinden itibar görmüştür. Türklerin okla tanışmaları İslamiyet'le birlikte olmamıştır, ama İslamiyet'le birlikte oka, bir savaş aleti olmasına rağmen dinî bir hüviyet kazandırılmıştır. Hz. Peygamber'in okla ilgili buyurduğu birçok hadis oluşan bu manevî hüviyetin çerçevesini oluşturmuştur. Özellikle Hz. Peygamberin “Çocuklarınıza ok atmayı ve Kur'an okumayı öğretiniz.” Hadisinden hareketle ok atmanın önemine dikkat çekilerek Hz. Peygamberin hiçbir fen için bu kadar çok hadis buyurmadığına dikkat çekilmektedir (Uçar, 2013: 53). Kavâidü'r-Remy'de mübarek bir sanat olarak adlandırılan ok ustalığının sadece Müslümanlara öğretilmesi gerektiği; kâfirlere, mecusilere ve münafıklara öğretilmemesi gerektiği Abdullah el-Kâtip tarafından vurgulanmaktadır (Uçar, 2013:102).

Osmanlılar döneminde atıcılık, aynı zamanda şehzadelerin eğitiminde de ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlı sultanları da atıcılığa ayrı bir değer vermiştir. Osmanlı sultanları içerisinde II. Mahmud, Türk okçuluk tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Önce 900 gezlik (594 m.) mesafeyi aşan atışıyla "kabza almak" hakkını kazanan II. Mahmud, 1836'da elde etmiş olduğu 1.228 gezlik derecesiyle Türk okçuluk tarihinin en iyi ilk altı kemankeşi arasında yer almıştır. Bu spora olan ilgisi nedeniyle okçuları koruyan ve Okmeydanı'nda çeşitli tesisler yaptıran II. Mahmud'un bugün aynı yerde harap olmadan ayakta kalan bir menzil taşı bulunmaktadır (Atabeyoğlu, 1985: 1504).

Geleneksel Türk okçuluğu gelişimi sürecinde önemli atıcılar yetişmiş, hatta ateşli silahların yaygınlaşmasından sonra dahi ok atıcılığı değerini ve önemini kaybetmemiştir. Zaman zaman ateşli silahlardan daha etkili atışlar yapabilen ve birbirleriyle yarışan ok atıcıları yetişmiştir. Tozkoparan İskender (1281 gez), Bursalı Şüca (1271 gez), Havandelen (1235 gez), Kaptan Sinan (1232 gez), Sultan 2. Mahmud (1228 gez), Deve Kemal (1205 gez), Benli Karagöz (1161 gez). (Atabeyoğlu, 1985, s.1505). Bir gezin 66 cm olduğu dikkate alındığında bu mesafelerin ateşli silahtan daha etkili olduğu görülmektedir (Atabeyoğlu, 1985: 1505).

Osmanlı devleti döneminde okçulukla meşgul olan bazı atıcılar, tecrübelerini yazıya dökerek sonraki nesillerin de yararlanmasını hedeflemişlerdir. Bu atıcılardan biri de yazdığı eserle tarihe not düşmüş olan Bahtiyarzâde Hasan Çelebi'dir.

Ünsal Yüce, Bahtiyarzâde'nin yazmış olduğu bu eseri ilk telif eser olarak belirterek şu bilgileri vermektedir: Hacı Hasan Çelebi, Fatih devrinin ünlü okçu ustası ve İstanbul Okmeydanı'ndaki ilk menzil sahibi olan Usta Bahtiyar'ın oğludur. Edirne'de doğmuş, baba mesleğini seçmiş ve 1505-1558 yıllarında, Saray'a bağlı "Tirgeran Cemaati"nde çalışmıştır. II. Bayezid ve Kanuni devirlerinin iki en ünlü kemankeşi Tozkoparan İskender ile Miralem Ahmed Ağa'nın özel okçuluğunu yapmıştır. Ordunun ok ihtiyacını karşılamak için "orducu esnafı" olarak, Yavuz Selim'in Tebriz (1514) ve Kemah (1515) seferlerine, Ridaniye meydan muharebesinde (1517), 1532 yılında Kanuni'nin Avrupa seferine katılmıştır. Kendisi aynı zamanda İstanbul, Edirne, Sofya ve Üsküp Okmeydanlarında rekorlar kırıp taş diktirmiş bir kemankeşti. İhtiyarlığında İstanbul Okmeydanı'nın sözü geçen kişilerindendi. Hacı Hasan Çelebi, 1550'lerde kaleme aldığı kitabında, Fetihden o tarihe kadar geçen yüz yıl boyunca, İmparatorluk sınırı içindeki ve özellikle İstanbul Okmeydanı'ndaki okçuluk olaylarını anlatır. Fatih devrine ait bilgileri babasından ve yaşlı kemankeşlerden dinlemiş, II. Bayezid ve Kanuni devri olaylarını ise bizzat yaşamıştır. Bu bakımdan verdiği bilgilerin doğruluğuna güvenebiliyoruz. Nitekim, arşiv belgeleri ile öteki tarihsel kaynaklar yazarın verdiği bilgilere uymaktadır. Risalenin, tespit edebildiğimiz üç ayrı nüshası da orijinal değildir ve aralarında bir hayli fark bulunmaktadır. Her üçünde de önemli atlamalar ve imla yanlışları vardır. Nispeten itinalı 1551 tarihli erken nüshada son kısım eksiktir (Yücel, 1999:31).

İ. Aydın Yüksel, yazarın eserinde kendi adını bazen Hacı Hasan bin Bahtiyar, bazen de Hacı Hasan Tîrger Nâvekî olarak zikrettiğini ifade eder (Yüksel, 2017:1).

Yücel'in ve Yüksel'in üç nüsha olarak belirttiği eserin üç değil dört nüshası vardır. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde kemankeş 497 numarada kayıtlı olan Kavışnâme-i Menzilât görülmemiştir. Bu nüsha da dikkate alındığında Bahtiyarzâde'nin eserinin nüshaları şunlardır:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphane'sinde TY. 6923 numarayla kayıtlı nüsha.
2. Süleymaniye Kütüphanesi 846 numarayla kayıtlı nüsha.
3. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı M. Cevdet Ktb. 0.122 numarayla kayıtlı nüsha.
4. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde 497 numarayla kayıtlı nüsha.

Bahtiyarzâde'nin bu önemli eseri üzerinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. İ. Aydın Yüksel'in İstanbul Üniversitesi nüshası üzerinde mevcut bir yayını vardır (Yüksel, 2017). Abdullah Ergin ile Altan Çetin'in de Süleymaniye Kütüphanesi nüshasıyla ilgili bir yayını mevcuttur (Ergin ve Çetin, 2015). Hacı Selim Kütüphanesi nüshasının bir bölümüyle ilgili de yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Arık, 2016 ve Öztürk 2016).

Bahsettiğimiz her dört nüsha da birbirleriyle tamamen farklıdır. Bu durum herhangi iki nüshanın karşılaştırmalı neşrini mümkün kılmamakla birlikte bütün nüshaların yayını da zorunlu kılmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız nüsha İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı M. Cevdet Ktb. 0.122 numarayla kayıtlı nüshadır. Risalenin bu nüshası 48 varaktır. İç kapakta "Ok ve Yay Risalesi" yazısının bulunmasından dolayı kitabı bu adla yayınlıyoruz. Metnin çeviri yazısı verildikten sonra eserin dizini hazırlanarak sözlüğü yapılmıştır. Dizinde kelimelerdeki harf farklılıklarını da ortaya koyabilmek açısından çeviri yazı alfabesi sıralaması dikkate alınmıştır.

Yayını yaptığımız Bahtiyarzâde'nin "Ok ve Yay Risalesi"nin araştırmacılara faydalı olmasını temenni ederiz.